

Het opgeblazen beeld

Alleen als we iets nieuws zien, kijken we op van foto's en bewegende beelden. De lijst van beelden die schokten is lang, ook als we ons hier beperken tot Amerikaanse beelden. De heimelijk genomen foto van de executie op de elektrische stoel van de veroordeelde vrouw Ruth Snyder in 1928. De explosie van de landende zeppelin Hindenburg in 1937. De beelden van de moord op de Kennedy's en M.L. King, de roemruchte foto's uit Vietnam. De beelden van het exploderende ruimteveer Challenger in 1986, live op televisie.

Het zijn historische beelden geworden, ook voor de meeste Amerikanen, al zullen sommige ervan nog steeds zeer doen. Want de meeste beelden mogen na verloop van tijd geschiedenis worden, zonder context nauwelijks meer te begrijpen, sommige beelden houden het heel lang vol om pijn te doen. Als ze archetypische verbeeldingen zijn van menselijk drama bijvoorbeeld. Het in doodsangst schreeuwend voortrennende Vietnamese 'napalmmeisje' Kim Phuc in 1972 bijvoorbeeld. Of het in 1986 in de modder wegzinkende Columbiaanse meisje Omaira Sanchez na de vulkaanuitbarsting in 1986. Of hongerende moeders met stervende babies op de arm, uit India of Afrika..

Of als het unieke voorbeelden zijn van menselijke slechtheid. Voor velen blijven de beelden van de nazi-concentratiekampen onovertroffen in hun schokkende gruwelijkheid. Zoals voor de Amerikaanse schrijfster Susan Sontag. Zij zag in juli 1945 als 12-jarige in een boekhandel foto's van Dachau en Bergen-Belsen. In 1977 schreef ze er over: 'Het lijkt me plausibel om mijn leven in twee delen te scheiden, voor ik die foto's zag en erna (...) Ik voelde mij onherstelbaar gekwetst, gewond, maar een deel van mijn gevoelens begon zich te verstrakken; iets ging dood; iets huilt nog steeds'. Voor de Amerikanen zullen de beelden van de Elfde September 2001 hetzelfde effect hebben. Al is de vergelijking wellicht ongepast, voor het effect dat beelden kunnen hebben is Sontag's uitspraak uiterst relevant.

Ieder van ons heeft zijn eigen zwakke plek die geraakt wordt bij het zien en herzien van bepaalde beelden. Immers, een foto mag het verlengstuk zijn van het karakter van de fotograaf, de invloed van het zien ervan hangt in hoge mate samen met ons eigen karakter en onze hoogst persoonlijke geschiedenis. Daarom zijn familiefoto's vaak het meest dierbare bezit, zo dierbaar dat mensen hun brandende huis weer ingaan om deze te redden.

Schrijfster Dubracka Upresic vertelde vorig jaar in het tv-programma 'Van de Schoonheid en de Troost' dat generaal Mladic, de Bosnisch-Servische generaal die Sarajewo bombardeerde, vanaf de heuvels het huis zag van een vriend van hem. En dat hij hem opbelde en zei: 'Je hebt vijf minuten om je albums te pakken en te vluchten. Want ik ga je huis zo bombarderen'. Ofwel, vijf minuten om je herinneringen te pakken, dan maak ik je kapot, maak ik alles kapot wat je had en waar je trots op was. Op de Balkan ging het om pure verwoesting, de persoonlijke beelden mochten ze van de sadist Mladic houden. Bij de nazi's ging het om heimelijke vernietiging, waarbij de slachtoffers helemaal niets mochten houden, hun heden niet en hun verleden ook niet.

De terroristen die New York even op Pompeï deden lijken, hadden het omgekeerde doel. Als zij uit waren geweest op een zo grootst mogelijke massaslachting, hadden ze hun toevlucht kunnen nemen tot bacteriologische of chemische wapens. Dat professionele fanatici als zij deze te pakken hadden kunnen krijgen kunnen we immers niet uitsluiten. Nee, zij wilden Amerika als machtigste mogendheid vernederen door het Pentagon en het Witte Huis te vernietigen. En zij wilden de dierbaarste familiefoto's vernietigen die Amerika als natie, als familie dus, bezat: de Twin Towers.

De grootste terreuractie uit de geschiedenis was dus ook een beeldenstorm. Zo'n actie is op zich niets nieuws. Elke revolutie begint met het omver halen van de beelden van de gehate machthebbers. Dat deden we zelf in 1566. Dat deden de anti-communisten in 1989 in het

Oostblok. Dat deed begin dit jaar de Talibaan-regering in Afghanistan die de immense boeddhabeelden liet opblazen.

Het is ook niet voor het eerst dat de Amerikanen getroffen moesten worden op het terrein waarop ze zichtbaarst het sterkst zijn: de visuele verbeelding. Hitler en Goebbels waren dol op Hollywood-films, ze keken er bijna elke dag naar. Beseffend dat ze Amerika militair misschien niet konden verslaan, besloten ze met superieure Duitse films Amerika in elk geval op het witte doek te overtroeven. Agfacolor werd er speciaal voor ontwikkeld. In geen van beide opzichten is het ze gelukkig gelukt. Amerika's militaire macht én verbeeldingskracht bleken te groot.

Zoals Hollywood elke film een Happy Ending wist te geven, zo slaagde ook de Amerikaanse regering erin om tegenslagen te overwinnen met behulp van het beeld. Tijdens de Depressie stuurde president F.D. Roosevelt fotografen naar het verarmde Zuiden om de elders wonende landgenoten te overtuigen dat zich hier een drama voltrok en dat zijn revolutionaire New Deal noodzakelijk was. De dreun die de Japanse kamikaze-piloten uitdeelden in Pearl Harbor werd militair goedge maakt, maar ook met het beeld. De 'mislukte' foto die Joe Rosenthal in februari 1945 maakte van de soldaten die op het op de Japanners veroverde eilandje Iwo Jima trachtten de Amerikaanse vlag overeind te krijgen, werd door het Pentagon uitgekozen omdat deze het beste de wederopstanding van Amerika symboliseerde.

Een half jaar later presenteerde Washington een foto aan de wereld die Amerika's superieure macht voor eens en altijd moest visualiseren: de foto van de stofwolk boven Hiroshima. Op sommige foto's was een vuurbal te zien, op sommige had de wolk de vorm van een bloemkool. De Pentagon-psychologen kozen de paddestoelwolk. De paddestoel is giftig én vruchtbaar, en de foto had een gruwelijke esthetische schoonheid die het emblematische karakter ervan alleen maar versterkte. En belangrijkste van alles: er was geen schade te zien. In de Golfoorlog hebben ze dit geniale staaltje van media-management herhaald. Maar ook daarna bleef de foto van de atoombom op Hiroshima hét logo van de Amerikaanse superioriteit.

Met de tv-beelden van de rechtstandig inzakkende Twin Tower is dit beeld van militaire superioriteit en onschendbaarheid ongedaan gemaakt. Sinds 11 september 2001 lijkt Manhattan op het Rotterdam van 14 mei 1940: het hart is er uit. Het heeft Rotterdam een halve eeuw gekost erbovenop te komen. Hoe lang zal het Amerika kosten? Amerika heeft nog steeds 'Hiroshima-kracht'. Als militaire vergelding volgt, zijn de gevolgen ongewis, en van een spoedig happy end zal dan waarschijnlijk geen sprake zijn.

Amerika is geraakt in zijn identiteit en in zijn imago. De Elfde September is nu al in militair en politiek opzicht de sleuteldag van de vierde Amerikaanse eeuw genoemd. Hetzelfde geldt voor het uitgedragen beeld en zelfbeeld van 'the American Dream'. Hoe de Amerikanen zelf het trauma van de Twin Towers verwerken, zal het snelste te zien zijn op het witte doek. Ook Vietnam werd op het witte doek verwerkt, met films vol zelfverwijten en ook wraakzucht. De net in de bioscoop verschenen film Pearl Harbor, even duur als Titanic, flopte omdat de Amerikanen niet naar een eigen nederlaag wilden kijken. Dat hebben ze dinsdag toch moeten doen. Het bizarre is dat ze het in de film al zo vaak hadden gezien, exploderende wolkenkrabbers, weggevaagde steden. Altijd volgde dan de triomf, nu werd het een tragedie. Ook op het witte doek zal Amerika niet meer hetzelfde zijn. Rampenfilms van het type Towering Inferno en Armageddon zullen we niet meer zien. Misschien komen er klopjachtfilms, misschien staat er een nieuwe Rambo op. Waarschijnlijker is herleving van praat- en troostfilms, zoals de musical. En waarom niet een Amerikaanse Nouvelle Vague, met existentiële thema's als vrijheid, verantwoordelijkheid, menselijk lijden en mededogen? Burgemeester Giuliani heeft gezegd dat er nieuwe Twin Towers komen, nog glorieuzer dan de vernietigde iconen. Regisseur Steven Spielberg heeft nog niets gezegd. Maar het zou raar zijn als deze meester in de emotie en het patriottische gevoel niet zou helpen het opgeblazen

beeld van Amerika filmisch te herstellen. De moderne terrorist vertoont zich anoniem, gezichtsloos. Misschien verloopt de Amerikaanse 'wraak' even onzichtbaar, via individuele liquidaties. Dan zal een imago-offensief onontbeerlijk zijn. Waarschijnlijk is een variant op de foto van Iwo Jima al in de maak.

Henri Beunders